

EUSKAL IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

872'KO LARRUKI BAT (Amaia)

Larruki ontan giza-izenak eta done-izenak gelditu zitzaizkigun aztertzeke "Euskerazaintza"ren azken-zenbakian. Ona orain emen, larrukian aurkitzen dira giza-izen oiek:

Paulus, Johannes, Ñunno, Vigila, Arislus, Gatón, Todoricus (sic), Felmirus, Gimellus, Severus, Sarrazinus, Vlaquidus, Ennecus. Eta, ablatibu-eran, Gamaiso, Beato, Lisidio.

Izen guzti oietatik, PAULUS eta JOHAÑNES Eliz orokorreko santu-izenak dira. Baita SEVERUS eta BEATO ere. Beste guztiak ez dira "Bibliotheca Sanctorum" deritzan liburu mardulean agiri. Eta, - soilki bisigoten eta mozarabitarren donetegikoak ere ez ziralaren adigarri, - ez dira agertzen Aita Enrike Florez'en "España Sagrada"n ere. Beraz, izan jentillak ditugu guztiak.

872 artan izen jentilla zan oraindik, bisigoten artean ain zabaldurik egon zan TEODORIKO ber-bera. Izen ortako lenen donea 888'an ildako beesaxonitar bat izan bait zan. Teodoro, bai, santu-izen zarra da. Ez ordea Teodoriko.

EÑÑECUS: ikerturik utzi genduan izen au aldizkari onen azkeneko zenbakian. Beste izenei-buruz, zer esan ez dakit. Soilki izen oiek lateraturik datozte-la; dokumentu auek askotan izan dirala ber-idatziak; eta ez, geienetan beintza-t, oso era egokian; eta, ori dala-ta, lumalari aiek lateratutako euskal-izen auek lateratuak izan aurretik erriaren ezpalñetan nolako itxura izan zezaketen jakiterik ez dagoala.

Oroitu dezagun, gaiñera, oiturazko gauza zala euskaldun zarren artean abere izenak erabiltzea.

Orregaitik, larrukiak damaigun ARISLUS ori, -ablatibu-eran ARISLO-, ederk i izan daiteke berez ARISKO. Orrela ba'ltiz, zalantzarik gabe izango litzake izen euskalduna. Ta baleike orrela izatea. ARISLO ezer ez bait da. Arisko berriz badakigu zer dan gure artaldeetan: aari txikia.

Larrukian abata baten izena da: "Arislus abba".

SARRAZIÑUS.- Oroitu bearra deritzait, baitare, euskal abizenak askotan izan oi dirala egiazko aba-izenak, ots, asaba batengandiko izenak. Orrela, adibidez, Ansorena, Petrirena, Mitxelena, Martiñena... eta beste asko. Oietakoa dala dirudi gure larruki ontako Sarrazinus ere. Nominatibu-eran dago. Ablatibu-eran SARRAZIÑO izango litzake. Ez dezagun aztu, gejenbat ablatibu-eratik igaro zirala laterazko itzak beste izkuntzetara.

Paulinus itzak Paulena ta Marcosinus itzak Markosena esan nai duten bezala, laterazko Sarrazinus orrek SARRAZENA esan nai du. Orregaitik, geroagoko dokumentuek, -Enneko izena aztertzerakoan ikusi genduaneez- agian jatorriz euskalduna dan "EZ" atzizkia erabilliz, Sarrazinus ori SARRAZIÑEZ idatziko digute. Eta era orlan oso maiz agertuko zaigu erdiaroko idaztietan.

Oso-osoan izen euskalduna da. Ez du arabiarren "Sarrazeno"rekin zer ikusirik. Gaur egun ere asko ditugu "SARRA"z asten diran toki-izen eta abizenak: Sarra, Bizkai'n abizen zarra, Sarran, Zarran, Zarranz, Zarranza, Sarrabide, Sarrail, Sarralde, Sarrate...

Kerexeta'ren ustez, "SARRA" ori "SARRI"ren aldakuntza dugu, eta "espesura" esan nai ornen du. Ortaz, SARRIBASO, "Bosque Espeso" ornen dugu. Ez diot nik ezetzik esango.

VLAQUIDUS.- "Vlaquidus presbiter": "Vlaquidus bereterra". Lekuko edo testigu baten izena da gure larrukian. Aipatu dugun donetegian ez duzu ez Blakide'rik ez Vlaquide'rik aurkituko. Ezta ULAQUIDE'rik ere. Azkeneko au bait da, agian, larrukiko Vlaquidus orren agoskera, "U" adierazteko, aro zar artan, oso maiz, geienetan, "V" erabiltzen zutelako.

Zer ote zan bereter aren izena?

Ulakidus, ablatibu-eran ULAKIDO, dan orrek abizena gieago dirudi izena baiño.

KIDE atzizkiak zer esan nai duan, guztiok badakigu: Berdintasuna. Zer esan nai ote du ULA aurrizkiak?

Orrela asten diran toki-izen eta abizenak, bat baiño gieago ezagutuko dituzu. Ona Kerexeta'ren liburutik artu ditudan batzuk: Ulabarri, Ulazia Ulagarai, Ulagi, Ulanga, Ulaortua....

Lopez Mendizabal'en ustez, ULA'k "helecho" esan nai du, ULI'ren aldakuntza ornen dalako. Geienetan ordea, askoren ustez, eta baita nere ustez ere, ULA ori, OLA'ren aldakuntza dugu: Ulabarria = Olabarria; Ularria = Olarria; Ulano = Olano; Ulangi - Olangi; Ulate - Olate...

Era orlan gure apaiz aren abizena OLAKIDE izango litzake: "Olaren Antzekoa", eta, ziurki, etxe baten izena; orrela, etheen izenetatik sortuak bait dira euskal-abizenik geienak.

Bai noski. Baiñan ori, laterazko izen orren aurreneko "V" ura "U" bezala agoskatzen ba'dugu. Ta... "B" bezala agoskatuko ba'genu?

Era ortan agoskatu ezkeru, apaiz aren izena BLAKIDE izan zala esan bear-ko genduke. Ta, zalantzarik gabe, itz ori, Blakide, BELAKIDE'ren aldakuntza dala esango nuke nik. Belakide, "belearen antzekoa"; karistiar eta autrigoitarren euskeraz "Belaren itxurakoa". Abere baten izena berriro, gizakume bati izen-emateko.

GAMAIISO.- Ablatibu-eran, bere alboko beste biak bezala: "Gamaiso, Beato, Lisidio fratres testes". Anak beraz iruak ("frates"); eta testiguak, lekukoak ("testes").

Gamaiso orrek zer esan nai duan ez dakit. Ez bait dakit gure larruki au idatzi zuan lumalari zaar arek ondo idatzi zuan ere. Askoz gutxiago bait dakit gero larruki auek ber-idatzi zituzten ondorengo lumalarietxukun jaso zuten. Baiñan ezin ukatu dut Gamaiso edo GAMAIXO orrek berekin duan euskal-itxura nabarmenik. GAMATXO, Ordizi'ko abizen gipuzkoarra da gaur bertan.

"GAMA" daramaten izenak ugari ditugu gaur-egun ere. Gamarra, adibidez, Araba'ko erriska bat. Gamarte, Gamatxo, Gamartza, Naparroa'ko, Araba'ko eta Gipuzkoa'ko izenak dira. Bizkai'ko Gamiz... ¿ez ote Gamaiz? Ta, beste galde bat geiago: Ondarroa'ko Kamiñazpi ¿ez ote da Gaminazpi?

GAMA, Enkarterrietako abizena omen da, Kerexeta'k dioskunez.

Lopez Mendizabal'ek, "gama" itz orrek "pastizal" esan nai duala dio, "G" edergailluz eta "larre" esan nai duan "AMA"z osoturik dagoalako. Mitxelena'tar Koldo'k berriz, zailtasun orotik igesi, ez du itz ori aipatu ere egiten.

BEATO.- Azkertu berri dugun Gamaiso'ren anaia. Au bai, au done-izena da. "San, Beato abad floreció en las montañas de Liébana por los años 778" (Florez, "España Sagrada").

Liebana, Santander probintziaren ego-sarkaldean, Palentzi, Leon eta Asturiasietako mugan, ez zan noski IX mendean euskalduna. Eztare, seguruaski, mendarte aietan bizitu zan Beato izeneko abazar ura.

Izen bisigota ote zeramakian bá Gamaiso'ren anaiak?

Mende bateko epea besterik ez dago Liebana'n bizitutako Done arengandik gure larrukian lekuko lez agertzen dan Beato onengana. Epe motzegia idurtzen zait, onek aren izena artu aal izateko.

"Bibliotheca Sanctorum"ek aipatzen ditu, Liebano'ko artaz gaiñera, beste-lau Beato Done: Bat Suizi'n eta beste iruak Frantzi'n ibilliak. Ñoizkotasun eza-gutze-zaillekoak danak. Agian bat II mendekoa. Beste bat II, III edo V mendekoa. Oietako batengandik artu ote zuan gure larrukiko gizon arek bere izena?

Ondo idatzirik ote dago larruki ontan bere izena?

Ez ote zuan larruki ontan eskua sartu zuten lumalarietako bateren batek, gure gizonak zeramakian euskerazko izena, -edo izengoitia-, laterara itzuli?

LISIDIO.- Lengo bien irugarren anai. Badirudi doneren baten izena izan bear duala, baiñan ez da orrela. Ez da agertzen ez "Bibliotheca Sanctorum"ean ez Florez'en "España Sagrada"n. Izen jentilla da beraz.

Lumalari zaar aiek "I" eta "E" errez alkar-aldatzen zituztelako, baleike aurre-nekoak 872'an LESIDIO idatzi zuana beste batek geroago LISIDIO biurtu izatea.

Orrela gertatu ba'litz, "Lesidio" izango zan gure adiskide zar aren izena: "LESI+DI+O".

"O" atzizki toki-adierazlea da, eta "DI" atzizki ugaritasun-adierazle txit ezaguna. Zer ote da "LESI"?

LES izeneko erri bat bada Ñaparroa'n. Lopez Mendizabal'en iritziz, "L" edergailluz eta gazteleraz "juncal" esaten dan "ES" itzez osotua. "IITZ"en laburpena litzaken "ITZ"en aldakuntza ornen da bá "ES" ori. Ez dut uste bide onetik dabillenik. Gaiñera, "LESI"ren "I" azturik gelditzen zaio.

Eta neri iduritzen zaidan bezala larrukiko LISIDIO ori, ondo idatzlrik ba'lego... zer? "ISI" izango gendukeala argitu bear ko gendukean itza. ISABA, Erronkari'ko erri bat dugu. Etimologiz, agian, IITZA+BA, "Bajo el Juncal". Bai ote? Ez dut oroitzen erri ura dagoan toklan iitzarik ba'dan.

Baiñan egia da beintzat "ii", -nominatibu-rean "iia"-, "junco" dela.

ISALS, Amezketa'n, bi baserriren izena da: Isais Goikoa eta Isais Azpikoa. **LISA** Zestona'n eta **LISA** Araba'n euskal-abizenak dira.

Alatagutziz, onako bestetxo au ere gogoan euki bear dugun gauza da: abizen eta toki-izen askotan "ISA", "IZA", "LISA", "LIZ" eta "IZ" oien sustraia "eliza" izan daitekeala. Eta baita, beste batzuetan "lizarra" ere.

Adibidez, Lizabe ta Lisagarai abizenak, Elizabe eta Elizagarai dira ezpairik gabe. Baiñan, Lizaso, Lizate eta Lizaldi, ezpairik gabe Lizarso, Lizardi ta Lizarte ditugu. Lizeta berriz, Lezeta izan daiteke: "Lugar de Cuevas".

Izen oietako bakoitzari nolako etimologia dagokion jakiteko, naitanaiezkoa dugu izen ori dagoan tokiari begiraldi bat ematea.

Ta? Ori naikoa al da? Ez bá. Toki-izenei, noiz-beinka, tokiz aldatzea atsegiña zaiela bait dirudi. Ez zaitetz arritu, an edo emen, Iturbe izeneko baserri bat, iturriaren azpian ez baiña iturriaren gaiñean ikusten ba'duzu, itxurazko buruga-bekeri orrek bere zioa bai bait du:

Baserri ura, **itur-pean** izan zan eraikia. Gero ordea suak-edo ezereztua izan zan. Eta bere nagusiak iturriaren gaiñean bir-eraiki zuan, baiñan izenik aldatzeke, len zuana ber-bera emanez: **Iturbe**.

Euskerazko etimologikerari dagokionez, esan genezake gauza bat bera egiten dutela izenak eta izen orrek izendatutako gauzak. Onek tokiz aldatzen ba'du onekin batera aldatzen dú tokiz ark ere.

Orregaitik, orrelako toki-aldaketarik izan ote dan jakiteko, bearrezkoa izango dugu bein baiño geiagotan dokumentuetara jotzea, etimologigintzan oin ziurrez ibilli nai ba'dugu. Eta arazo bakoitzari-buruzko dokumenturik billatzea lortzen ba'dugu ere..., ez uste, maiz aski beintzat, eskiertasun aundiegirik lortzera iristen geranik. ¡Ain era oker eta baldarrean idatziak aurkitzen bait dira euskal-izenak ia dokumenturik geienetan...!

Gauza zaila ta arriskutsua benetan, etimologigintza!

GIMELLUS.- "Gimelus presbiter". Ablatibu-eran Gimello. GIMELO, bi "LL" oiek "L" esaten ziralako.

Ez da au ere done-izena. Ez bait dugu donetegieta bere aipurik aurkitzen. Nola irakurri bear ote da gaiñera izen ori? GIMELO? JIMELO? ala XIMELO?

Ximelo ba'litz, Tximela'ren ttipi-era edo diminutibo dan XIMELA'ren antz aundia izango luke. Tximela bera ere, Zimela'ren ttipi-era dugu Tolosaldean, abizenez Rezola diranei deitzeko. Ximela edo TXIMELA ote zan IX mendeko bereter aren izena?

JIMELO irakurtzen ba'dugu, "JIM" zer da jakiten saiatu bear ko dugu.

Aurrizki ori daramaten izenak baditugu gaur ere: Jimet eta Jimeldegi, Laburdi'n. Jimileo, Errioxa'ko erri bat. Eta JIMEÑO, giza-izen euskaldun txlt zaarra. Larruki onen IX mende artan bertan Jimeno bait zuten izena, Baskoni'ko Duke batek, eta baita Igal'ko lekaidetxe naparraren abata batek ere, Kordoba'ko Doneeulojio'k bere eskutitz ospetsuan esaten digunez.

JIM+E+NO itzean, "Ño" atzizki toki-adierazlea dugu. "AÑO" (Araba'ko Arriano errixkan adibidez), "NO" (Motriko'ko Amo mendian) eta "O" (Bizkaï'ko Elorrio urian) atzizki toki-adjerazle bat berbera bait dira. Baita, seguruaski "LO" atzizkia Araba'ko Arbulo erritxoaren izenean.

"E" "baskoien", "karistiarren" eta Goierriko "bardulitarren" araura, nominatibu-erako "A" dugu "E" biurturik.

Zer ote da Jimeno'ren -eta aipatutako beste izenen- JIM aurrizkia? "Etimología problemática" ornen du aurrizki orrek, "Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco" k dionez.

Mitxelena'k argir;k ez damaigu. Lopez Mendizabal bai, saiatu zaigu argi-izpi bat eman naiean "jim" ori, erderaz "junko" esaten dan "ii" ;tzetik datorrela esanez. Ez zait iduritzen asmatu duanik. Egia da gipuzkerazko "ia", eta beste euskeretako "ie", gazteleraz "junko" dala; egia, antziña artan "I" izkia "J" idatzi eta "I" irakurtzen zala, eta, ortaz, "jim" ori "iim" izan daitekeala; balñan, alataguztl, ez zait aren aburia atsegiñegia gertatzen, "ii" en azkeneko "M" ori argitzeke gelditzen bait zaio.

Ta larrukiak eman digun izena, GIMELO irakurtzen ba'dugu, zer? Bá "GIM" ez asitako toki-itzik ere ez zaigula peitzen:

Gimandia (Azpeiti'n), Glmon (Bizkaia'n eta Gipuzkoa'n), Glnea (Araba'n) erri bat eta aski abizen zaar bat, 1475'an aipatzen bait du bere "Bienandanzas e Fortunas" liburuan Salazar'ko Garzia'tar Lope'k) Eta oraindik zarragoa GIMESOLO, Arraste'n 1448'ko abizena, Kerexeta'k dionez.

GIM, Lopez Mendizabal'en iritiz, "larre" ornen da' "pasto", gazteleraz. Oraingo ontan ere ez zait iruditzen bide zuzenean dabillenenik. Eta oraingo ontan ere, "Mitxelena'k ez digu laguntzarik emango.

"GIM" eta "GIN" aurrizki bat-bera dirala ontzat artzen ba'dugu, "GIN", "A" galdu duan "AGIN" dala esango nuke nik. Itzaren muturreko abostizki edo bokalen elisisia edo galketa maiz gertatzen bait da gure izkuntzan: Roiabe = Arroiabe; Roniz = Arroniz; Lizeaga = Elizeaga; Recarte = Errekarte; Ñeko = Eneko; Llarregi = Illaregi; Larte = Olarte; Lazia = Ulazia.

Ñere iritzi au egiazkoa gertatuko ba'litz, Gimandia, Aginandia izango litzai guke, Gimon, Aginon; Ginea, Aginea, ots, agineaga, "lugar de los tejos", "e" sarkaldeko euskeraren artikulua dalako. Eta Ginesolo, Aginesolo.

Barka eidazu, irakurle, ni ere oker nabillela iduritzen ba'zaizu.

NUÑNO, FERMIRUS, GATON, VIGILA.- Ez dira done-izenak. Aurrenekoa, **NUÑO**, len ere aztertu dugu aldizkari ontan. Jatorriz Galizi'koa dala esan oi da, baiñan, ain goiz eta ain ugari gure lurralde ontan agertzen dalako, euskalduna dala esango nuke nik. Agian, **MUÑO**'ren aldakuntza.

Bigarrena, -**FELMIRO** ablatibuz-, zer izan daitekean ez dakit. Donetegietan agertzen ez dalako, latera-itxuraz mozorrotutako izen euskaldun bat segu-ruaski.

Irugarrena, **GATON**, euskal itxura geiagokoa dugu; agian "**GASTON**"en aldakuntza. Oná zer dion Baztan'goa dan abizen ontaz Kerexeta'k: "Una rama pasó a Aragón, entre las que figura la madre de San José de Calasanz".

Izen ortan "**GAS**" zer dan ez dakit. "Gaskuen"ren "**GAS**", Mitxelena'k "**Gatz**" dala diosku. Bai ote? Diona ontzat artzen ba'diogu Baztan'go abizen ortan "**S**" eta "**T**" tokiz aldatu-rik daudela esan bearko genduke, eta, jatorriz, **GASTON** ez baiña **GATSON** edo **GATZON** zala abizen ori. Geiegi esatea deritzait.

Ez zait atsegin Lopez Mendizabal'ek diona ere: Gaston, Garzon'en aldakuntza dala, eta Bizkai'n eta Nāparroan'n aski ugari dan euskal-abizen au "**ARTE+ON**" dala. Jauzi aundiegia eta zaillegia "**Gartzon**"etik "**Arteon**"erako jauzia.

Lekuona zanaren ustez, "**GAST**" orrek "gastelu"rekin bai ornen du zer ikusi-rik. Ortaz, **GASTON**, "Gasteluon" edo, berdin dana, "Gasteluon" izango litza-ke.

Orrenbeste istilluren ondorean... ¡deus ez! Ez dakigula larrukiak dakarren GATON ori zer izan daitekean.

Danadala, "**GAT**" aurritzki duten izenak badira bat edo beste Euskal-errian: Adibidez, Gatuka, XVI mendeko abizen bizkaitarra, Gatutza, Arrasáte'ko abizena. Eta Gatika, Bizkaia'ko erri ezaguna. Baiñan izen oiek nolako etimologia izan dezateken jakiterik ez dago.

Berdin gertatuko zaigu **VIGILA**'rekin. Ez da au ere done-izena. Izen ori izan ornen zuan, oartu gabe eun urte txori baten abestia entzuten egon zan Leire'ko lekaide ark. Izen ori zuan X mendearen erdialdera Albelda'ko lekaide-txean bizitu zan beste lekaide izentsu batek ere; bere izena daraman "Codex" edo "Larruki-Bilduma"ren egilleak: "Codex Vigilanus".

BIJILA emen sortutako izena dugulako, badirudi izen euskalduna dala, naiz bere etimologia zeoro ulerteziña gertatu.

SEVERUS.- "Severus presbiter testis": "Sebero bereterra lekuko". Au bai, au santu izena dugu. Elizaren asiera berberatik asko izan bait dira izen ortako doneak. Oietako bat, euskalduna, apaiza, Bigorre'n jaioa. Bigorre Auñamen-di'ren iparraldean dago, Bearno'ren alboan. Gaur, bere erririk ezagutuena, Lourdes. Frantzi'ko erderaz, Lourdes.

Oartu zera noski nolako euskaldun-usaia duten izen oiek danak. IX mendean, zera euskaldunak ziran toki oietan bizi ziran jendeak.

Beste glza-izen bat ere badagerkigu larruki onek: RODERICUS. Larrukiaren idazlearen izena ainzuzen: "Rodericus presbiter scripsit". Eta au bai, Errodrigo, izen bisigota da, Teodoriko bezala. Santu izena da gaiñera, naiz agian apaiz idazle aren aldian oraindik izen jentilla izan. Soilki eunen bat urte leenagokoa bait zan Kordoba'n martiri il zan Errodrigo mozarabiar donea.

Bi izen oiek, bisigoten kultura 872 artan gurera iristen asia zala esan nai ote dute? Baleike Teodoriko ori zuzen idatzirik badator, eta Rudericus, larruki au bir-idatzi zuten batena ez baiña, 872'an idatzi zuan lumalari zar aren izena ba'ltiz.

Larrukian agertzen zaizkigun 14 done-izenetatik 9'k, Julian, Basilisa, Justo, Errufino, Bixente, Leto, eta Adriano'k ez digute deus aundirik esaten, Eliz orokorraren donetegikoak diralako. Oso zarrak gaiñera.

Amargarrenak, Donemartin turenatarrak, euskaldunekin izan zezazkean arremanetaz mintzatuak gera, eta beste biak, Felize ta Millan errioxatarrak, euskaldunak ziran.

Eta baita, seguruaski, 9 aietatik beste 2 ere: Bixente eta Leto ainzuzen.

Bixente onek ez du, Oska'n jαιο ta Diokleziano'ren denboran martiri il zan diakono euskaldun arekin zer ikusirik.

Au, eta Leto bere laguna, akitaniarrak ziran, "Bibliotheca Sanctorum"en us-tez. Liburu orrek dionez, onako izenburu au ematen ornen dio bá frantziarrek Dax eta euskaldunek Akize esan oi dioten elizbarrutiko "Brebriario" edo otoitz-liburuak egun bateko liburgiari: "Passio Sancti Vincentii et Laeti soc'ji eius qui passi sunt in civitate Aquensi": "Akize urian nekalduak izan ziran Bixente eta bere lagun Leto'ren nekaldi-eguna".

Egia da biak, alkaturik beti, Mozarabeen egutegian agertzen dirala; baiñan españiarrak zirala uste izan zalako. Onela Florez'ek bere "España Sagrada"n: "San Vicente y San Leto atribuidos a España equivocadamente".

Beraz, nonbaitekoak izatekotan, akitaniarrak ziran. Euskaldunak beraz.

LATIEGITAR BIXENTE

